

„DRUGIE ŻYCIE”

BRONISŁAW ZAJĄC

Niektóre aspekty nieprzystosowania
młodocianych więźniów*

Założenia systemu penitencjarnego uwzględniają, prócz aspektów prewencji, przede wszystkim aspekty wychowawcze. Wyraża to zwięźle cytat: „wykonanie kary pozbawienia wolności powinno — przez zastosowanie względem więźniów zespołu środków pozytywnego oddziaływania — kształtować ich społecznie pożądaną postawę, a zwłaszcza właściwy stosunek do pracy, oraz wdrażać do przestrzegania zasad współżycia społecznego i tym samym przeciwdziałać ponownemu popełnieniu przestępstwa”¹. W realizacji tych założeń napotyka się znaczne trudności. Obserwuje się zakłócenia przebiegu procesu resocjalizacji oraz niewspółmierność efektów w stosunku do podejmowanych zabiegów wychowawczych.

W Centralnym Więzieniu w Krakowie w okresie od 1 I 1965 do 31 XII 1966 roku zostały przeprowadzone kompleksowe badania, mające na celu ustalenie elementów decydujących o przebiegu resocjalizacji. Badaniami objęto młodocianych przestępców, pierwszy raz karanych sądownie, pochodzących ze środowisk miejskich. Zakładano, że warto na tę populację więźniów zwrócić szczególniejszą uwagę w związku z jej większą, w porównaniu z recydywistami, podatnością na wpływy wychowawcze. Grupa badanych liczyła 60 osób. W badaniach uwzględniono metodę anamnezy, wywiadu środowiskowego, obserwację zachowania więźniów, autoocenę oraz metody psychometryczne (testy: Wechslera, Sachsa, Wiskada).

W internistycznych badaniach lekarskich, dotyczących głównie chorób psychosomatycznych, uwzględniono również ogólne badania układu nerwowego. Znaczniejsze anomalie psychiczne były konsultowane z psychiatrą, a odchylenia neurologiczne² przedstawiono do oceny specjaliście chorób nerwowych. W konsultacjach tych nie stwierdzono ani psychoz, ani organicznych uszkodzeń układu nerwowego kwalifikujących się do specjalnego traktowania.

Niektóre przejawy nieprzystosowania

Wśród interesujących wyników badań, dotyczących nieprzystosowania młodocianych przestępców w ich środowisku społecznym na wolności, ich aktywności i stawianych sobie celów życiowych, na szczególną uwagę zasługuje nieprzestrzega-

* Artykuł niniejszy stanowi kontynuację cyklu publikacji zamieszczonych w t. 8 „Etyki” (1971) pt. „Drugie życie” — Red.

¹ Regulamin wykonania kary pozbawienia wolności, § 1.

nie w czasie pobytu w więzieniu norm społecznie akceptowanych. Jeśli badani mieli powrócić do społeczeństwa zresocjalizowani, to już w więzieniu winni oni stosować się do zasad społeczno-moralnych, kształtując równocześnie u siebie pozytywne cechy osobowości. Regulamin kary pozbawienia wolności zawiera zarówno uprawnienia więźniów, jak i wymogi im stawiane, uwzględnia cele oraz warunki kształtowania u więźniów postaw społecznie akceptowanych. Zagadnienia resocjalizacji więźniów koncentrują się głównie wokół podnoszenia wiedzy ogólnej, zdobywania kwalifikacji zawodowych, kształtowanie nawyku pracy oraz zainteresowań kulturowych. Umiejętność współżycia z ludźmi, osobista i społeczna dyscyplina, jak również poszanowanie mienia społecznego są w regulaminie szczególnie wyeksponowane. Ogólnie badani wykazywali niechętny stosunek do zasad regulaminu więziennego, zwłaszcza do zasad regulujących ich obowiązki.

Analizowano przekroczenia zasad regulaminu w okresie 4-tygodniowym, w którym przeprowadzono badania. W 5 przypadkach badania przedłużono do 6 tygodni. W analizie uwzględniono znaczniejsze przekroczenia, które musiały mieć konsekwencje dyscyplinarne. W grupie 60 badanych — 41 dopuściło się po jednym przekroczeniu, 14 po dwa, zaś 5 po trzy przekroczenia. Najczęstsze przekroczenia dotyczyły naruszenia ładu i ogólnej dyscypliny, zakłócenia w czasie spaceru, palenia papierosów w miejscach i czasie zakazanych, przejawów złośliwego stosunku do współwięźniów, używania wulgarnych słów. Ten rodzaj przekroczeń, ujęty ogólnie jako niewłaściwe zachowanie się, stanowi 17,8% wszystkich przekroczeń. Obrazuje go tab. 1.

Tabela 1

Naruszanie zasad regulaminu więziennego

Rodzaj przekroczeń regulaminu więziennego	L	%
Niewłaściwe zachowanie	15	17,8
Nielegalne posiadanie zakazanych przedmiotów	11	13,0
Przeciw porządkowi i czystości	10	11,8
Wykonywanie tatuaży	8	9,5
Zakłócenie spokoju	8	9,5
Nielegalne kontakty z innymi więźniami lub osobami postronnymi	8	9,5
Pobicie współwięźnia	6	7,2
Odmowa wykonania poleceń przełożonych	4	4,8
Samoagresje jako forma szantażu wobec administracji	4	4,8
Uprawianie niedozwolonych gier	3	3,7
Niszczenie mienia społecznego	2	2,4
Uprawianie nielegalnego handlu przedmiotami	2	2,4
Pobicie funkcjonariusza służby więziennej	2	2,4
Ekscesy seksualne	1	1,2
Razem	84	100,0

Następnie bardzo liczne były (13%) przekroczenia dotyczące nielegalnego posiadania zakazanych przedmiotów, takich jak: noże, żyłki, ołówki kopiowe, agrafki. Przedmioty te w zasadzie służyły więźniom jako narzędzia do dokonywania czynów agresywnych, skierowanych przeciwko innym lub sobie, bądź do wykonywa-

nia tatuaży. Ponad 10 przekroczeń dotyczyło naruszenia zasad czystości i porządku w pomieszczeniach mieszkalnych, w szafkach będących do dyspozycji więźniów. Wchodziło również w grę niedbałe zaścielenie łóżek. Nielegalne kontakty dotyczyły przesyłania wiadomości o sobie lub innych więźniach, porozumiewania się za pomocą alfabetu Morse'a lub też innych szyfrowanych znaków, a także nielegalnego podawania przedmiotów.

W okresie badań zanotowano 6 przypadków pobicia współwięźnia. Trzy spośród nich były wynikiem nieporozumień więźniów między sobą, a w trzech pozostałych więźniowie silniejsi i zarazem bardziej wykoledzeni chcieli przemocą podporządkować sobie więźniów słabszych. Samoagresja to forma szantażu uprawianego przez więźniów wobec administracji więzienia. Trzech więźniów okaleczyło sobie ręce w okolicy przedramienia, co było wyrazem protestu przeciw wymierzonej im niewspółmiernej, według ich przekonania, karze dyscyplinarnej; zarazem miało to na celu wymuszenie anulowania kary. Czwarty przypadek samoagresji — zasypianie sobie oczu opilkami kopiowego ołówka — był protestem więźnia w związku z nieudzieleniem pozwolenia na widzenie z więźniarką przebywającą na leczeniu w więziennym szpitalu, z którą udało mu się nielegalnie skontaktować. Za niszczenie mienia społecznego uznano — w jednym wypadku — zniszczenie prześcieradła (chciano za jego pomocą uzyskać nielegalne kontakty), w drugim zaś wykucie otworu w ścianie pomiędzy dwiema celami.

Regulamin więzienny wyraźnie zabrania jakiegokolwiek wymiany lub wzajemnej sprzedaży wśród więźniów części garderoby, papierosów lub innych przedmiotów, ponieważ prowadzi to do wykorzystywania pod względem materialnym więźniów słabszych przez silniejszych i bardziej zdeprawowanych. Pod pozorem zamiany lub transakcji handlowej, przy stosowaniu przemocy fizycznej lub groźby jej użycia, więźniowie często przywłaszczają sobie różne przedmioty. Do ekscesów seksualnych zaliczono przypadek zmuszenia więźnia przebywającego w tej samej celi do czynu nierządowego. W trzech przypadkach więźniowie uprawiali w celi zabronioną grę w karty.

Naruszanie zasad regulaminu więziennego przez badanych jest wyrazem ich stosunku do norm społecznych w ogóle, a norm określających warunki procesu resocjalizacji w szczególności. Wydaje się celowe postawienie pytania, czy stwierdzone fakty naruszenia zasad regulaminu przez więźniów są naturalną konsekwencją surowych warunków bytowych, jakie stwarza ten właśnie regulamin. Po przeanalizowaniu popełnionych wykroczeń, okazuje się, że jedynie trzy spośród czternastu rodzajów tych wykroczeń kwalifikują się jako wykroczenia, które można by uznać za przejaw tendencji do poprawy warunków bytowych więźniów. Można tu zaliczyć: nielegalny handel przedmiotami, nielegalne posiadanie różnych artykułów i przedmiotów oraz nielegalne kontaktowanie się z innymi więźniami i osobami postronnymi. Okazuje się jednak, że nielegalny handel przedmiotami (2 przypadki) dotyczył wymiany części garderoby na papierosy. Nielegalne posiadanie kredek, pieńdzy, skarpet (3 przekroczenia na 11 przypadków) może być ewentualnie traktowane jako ułatwienie warunków bytowych. Pozostałych 8 przypadków dotyczyło posiadania przedmiotów, które w ewidentny sposób zagrażało współżyciu, porządkowi, a nawet bezpieczeństwu pracowników. Są to takie przedmioty, jak: ołówki kopiowe, igły do szycia, igły do zastrzyków, kawałki sprężyn, agrafki, kawałki prętów metalowych (które służą do dokonywania aktów samoagresji), atrament, tusz i przybory służące do wykonywania tatuaży. Kawałki deski, noże, żyłетки były używane w wielu przypadkach przeciw funkcjonariuszom służby więziennej. Kawałki kija, sznurki, nici, służyły do nielegalnego kontaktowania się. Posiadanie rysunków por-

nograficznych również trudno zaliczyć do wykroczeń, które miałyby ułatwić warunki bytowania więźniów. Nielegalne kontakty — jak już wspomniano — mogły również zagrażać bezpieczeństwu. Tak więc tylko nieliczne przekroczenia można by ewentualnie interpretować jako mające na celu łagodzenie reżimu więziennego.

Tabela 2

Rodzaje przestępstw

Ogółem badanych		Naruszenie następujących artykułów kodeksu karnego																	
L	%	2/2 Ustawy		257		259		236		240		225		204		132		inne	
		L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
60	100	9	15,0	10	16,6	8	13,4	12	20,0	3	5,0	2	3,3	7	11,7	8	13,3	1	1,7

Jeśli chodzi o rodzaje przestępstw (por. tab. 2), badani popełnili 19 przestępstw przeciwko mieniu społecznemu i prywatnemu, 17 przeciwko zdrowiu i życiu (łącznie z zabójstwami), 8 napadów z rabunkiem, 7 gwałtów seksualnych oraz 8 zniewag słownych i fizycznych wobec urzędnika państwowego pełniącego obowiązki służbowe. Do kategorii „inne przestępstwa” zaliczono jeden przypadek dezercji (109 KKW). Kary wymierzone przez sąd wynosiły od półtora roku aż do dwunastu lat pozbawienia wolności (por. tab. 3).

Tabela 3

Wymiar kary pozbawienia wolności

Ogółem badanych		Wysokości kary (lat)											
L	%	poniżej 2		2-3		3-4		4-5		5-10		powyżej 10	
		L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
60	100	12	20,0	19	31,7	9	15,0	8	13,3	11	18,3	1	1,7

Niektóre psychologiczne aspekty nieprzystosowania

W badaniach ujawniono podstawowe — jak się wydaje — właściwości psychiczne badanej populacji, co pozwala na ogólne zrozumienie objawów nieprzystosowania. Tabela 4 ilustruje wyniki badania poziomu inteligencji przeprowadzone testem Wechslera. Tabela 5 obrazuje znaczniejsze anomalie psychiczne. Badani kwalifikowani jako znajdujący się w granicach normy również wykazywali znaczne braki w koncentracji uwagi i w zakresie koordynacji wzrokowo-ruchowej. Dużo zastrzeżeń budziła umiejętność abstrahowania oraz umiejętność organizowania i przewidywania.

Poważniejsze anomalie psychiczne dotyczące sfery emocjonalnej stwierdzono u 52 badanych (86,7%). Prócz uderzającego u wszystkich badanych braku dojrzałości emocjonalnej, stwierdzało się u nich brak dojrzałości społecznej. Na szczególną uwagę zasługują niekonsekwentność i brak właściwej motywacji działania. W sferze motywacji ujawnił się ostro (52 badanych) brak aspiracji życiowych, to znów przesadne do swych możliwości pragnienia oraz oczekiwania życiowe.

Tabela 4

Poziom inteligencji

Ogółem badanych		Odchylenia				Poziom			
		debilizm		ociężałość		przeciętny		ponadprzeciętny	
L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
60	100,0	2	3,3	6	10,0	47	78,4	5	8,3

Tabela 5

Niektóre anomalie psychiczne

Sfera inteligencji		L	%	Sfera emocjonalna		L	%	Sfera motywacyjna		L	%
Braki	w poziomie wiadomości	8	13,3	Urazowość psychiczna	19	31,7	Braki	w aspiracjach	52	86,6	
	w słownictwie	8	13,3	Zmienność nastroju	39	65,0		poczucia odpowiedzialności	51	85,0	
	w koncentracji uwagi	8	13,3	Nadwrażliwość	47	78,3		konsekwencji	46	76,7	
	w tworzeniu pojęć	8	13,3	Wybuchowość	41	68,3	Pasywność	22	36,7		
	zdolności do przewidywania	8	13,3	Nadmierne zahamowanie	24	46,6	Sugestywność	36	60,0		
	w koordynacji wzrokowo-ruchowej	8	13,3	Lękowość	32	53,3	Egocentryzm	27	45,0		
Zakłócenia	w analizowaniu	8	13,3	Uczucie zagrożenia	38	63,3	Ekspansywność	38	63,3		
	w uwadze dowolnej	8	13,3	Niski próg frustracji	47	78,3	Wrogość	46	76,7		
	w procesie uczenia się	8	13,3	Kryzys apatyczno-depr.	21	35,0	Agresywność	44	73,3		
Suma elementów anomalii		72	—	Liczba elementów anomalii	308	—	Liczba elementów anomalii	362	—		
Liczba osób z anomaliami		8	13,3	Liczba osób z anomaliami	52	86,6	Liczba osób z anomaliami	52	86,6		

Uwzględniono też (por. tab. 6) właściwości układu nerwowego, które mają duże znaczenie w procesie strukturalizacji osobowości, a tym samym w procesie adaptacji społecznej. W trakcie badań prowadzonych przez internistę i lekarza chorób nerwowych pacjenci nie podawali żadnych dolegliwości, które mogłyby wskazywać na choćby tylko niektóre z anomalii stwierdzonych w uszczegółowionych badaniach. Stwierdzono jednak znaczną liczbę odchyień od normy zarówno typowo neurologicznych, jak i z kręgu psychosomatyki. Były to anomalie dotychczas najczęściej nie leczone. Nie dawały one przy tym podstaw do specjalnego ich traktowania, nie są to bowiem zasadnicze uszkodzenia centralnego lub obwodowego układu nerwowego.

Niektóre socjologiczne aspekty nieprzystosowania

Dla właściwego zrozumienia nieprzystosowania społecznego badanej populacji więziennej nieodzowne było — prócz uwzględnienia cech osobowości badanych i ich

Tabela 6

Neurologiczne anomalie i ich niektóre epifenomeny

Rodzaj anomalii	L	%
Żywy, czerwony dermografizm	41	68,3
Nierówność źrenic na światło i nastawność	3	5,0
Nadmierne drżenie palców rąk	15	17,8
Wzmoczone lub nierówne odruchy kończyn górnych	4	6,6
Wzmoczone lub nierówne odruchy kolanowe	37	61,7
Nierówne odruchy brzuszne	2	3,3
Objawy Romberga	1	1,7
Plamy w okolicy szyi i piersi	14	23,3
Nadmierna potliwość	31	51,7
Jąkanie	5	8,4
Tiki	1	1,7
Suma elementów anomalii	154	—
Liczba osób z anomaliami	49	84,7

strukturalizacji — zbadanie także problemu funkcjonowania grup społecznych. W tym wypadku konieczne było zwrócenie uwagi na zagadnienia percepcji zjawisk zachodzących w społeczności więźniów przez poszczególnych jej członków, specyficznej dla nich adaptacji i związanych z tym problemów zaspokajania psychospołecznych potrzeb. Przede wszystkim należy podkreślić fakt stwierdzenia w badanej społeczności istnienia określonych elementów podkultury przestępczej, podobnych do ujawnionej w wielu naukowych badaniach środowisk przestępczych. Podkultura przestępcza badanej społeczności zawiera normy postępowania przestępców, przeciwstawiające się normom powszechnie społecznie akceptowanym. Normy przestępcze w tym środowisku obwarowane są szeregiem sankcji, które mają formę nacisku psychicznego lub też są brutalnymi napaściami fizycznymi na jednostki nie stosujące się do narzuconych norm. W podkulturze przestępczej stwierdzono istnienie modeli i wzorów postępowania. Członkowie społeczności przestępczej, którzy się stosują do tych modeli zachowania, są określani w tej społeczności jako „ludzie”. Tych, którzy przewodzą i dominują w przestrzeganiu wartości i norm przestępczych, nazywa się charakterniakami. Społeczność przestępcza uważa ich za „ludzi”, którzy mają „mocny charakter”. Jednostki te, bez względu na konsekwencje z tego wynikające, stają się prowodyrami. Podkultura przestępcza zawiera także mity o ideałach i urokach życia „człowieka”, który ma odwagę być sobą i nie podporządkować się prawu i społecznie akceptowanej moralności. System wartości i norm postępowania zawiera tab. 7. Z dobranych do badań 40 rodzajów wartości oraz norm postępowania każdy z badanych miał wybrać maksymalnie 13 najbardziej, według niego, istotnych. Limit został przekroczony o trzy wybory. Wyniki są zaskakujące. Na pierwszym miejscu (60 badanych, tj. 100%) znajduje się spryt i szczęście, zwane w języku gwary więziennej „fartem”. Pieniądze przede wszystkim ceni 59 badanych. W ogóle nie uwzględniono w wyborach takich wartości, jak pożyteczność dla ludzi, odwaga w wypowiedaniu własnego zdania, wyrozumiałość dla innych i życzliwość. Zdaniem 44 badanych, swoje potrzeby i problemy należy rozwiązywać metodą żądania i bezczelnością. Jak wynika z badań, ideał życia przestępcy zawiera swoiste wartości i związane z nimi normy postępowania. Życie należy traktować wyłącznie jako wielką przygodę. Nauka i praca jest lekceważona, a ludzie uznający je za istotne w życiu wartości godni są politowania i pogardy. Zasady przestępczej pod-

Tabela 7

Wartości życiowe i normy postępowania młodocianych przestępców

Rodzaj wartości i norm postępowania	Liczba wybo- rów	% bada- nych
Spyt i szczęście („fart”)	60	100,0
Pieniądze	59	98,3
Nieprzejmowanie się niczym	57	93,9
Przyjemności życia	54	89,9
Siła fizyczna	53	88,3
Ryzyko, sensacje	52	86,7
Widzenie przede wszystkim własnych korzyści i własnego interesu	47	78,3
Stośowanie siły i przemocy w nieporozumieniach	47	78,3
Żądanie i bezczelność w rozwiązywaniu własnych problemów	44	73,3
Swoboda i niekrępowanie się niczym	42	70,0
Życie pełne przygód	41	68,3
Humor	38	63,3
Ciekawostki, hobby	37	61,7
Rozrywki, ubaw	35	58,3
Dużo wolnego czasu	34	56,7
Zdolności	16	26,7
Nauka	12	20,0
Poważanie w społeczeństwie	9	15,0
Branie spraw na serio	9	15,0
Praca	5	8,3
Dyscyplina społeczna	4	6,6
Obiektywizm w ocenianiu siebie i innych	4	6,6
Przyjaźń	3	5,0
Obowiązkowość	2	3,3
Szczęście rodzinne	2	3,3
Wytrwałość	2	3,3
Dobry charakter	2	3,3
Zbawienie wieczne	2	3,3
Liczenie się z interesami innych	2	3,3
Spokojne życie	1	1,7
Czyste sumienie	1	1,7
Uprzejmość i grzeczność	1	1,7
Sprawiedliwość	1	1,7
Przystojność	1	1,7
Pożyteczność dla ludzi	—	0,0
Odwaga w wypowiedaniu własnych poglądów	—	0,0
Wyrozumiałość dla innych	—	0,0
Stosowanie się do nakazów i zakazów moralnych ustalonych w społeczeństwie	—	0,0
Życzliwość wobec ludzi	—	0,0
Dyskutowanie z przeciwnikiem i ustąpienie, gdy ma rację	—	0,0

kultury głoszą, że dewizą życia winno być korzystanie z niczym nie ograniczonej swobody i unikanie pracy. Wymierne korzyści przynosi urządzenie się kosztem innych ludzi, kosztem społeczeństwa. Godna kultuwowania jest siła fizyczna, ponieważ jest ona gwarancją powodzenia. Konflikty między ludźmi skutecznie rozstrzyga bezpośrednia i brutalna agresja. Bezczelność, cynizm, agresywność to zasadnicze cechy „człowieka” świata przestępczego.

Badając problem ustosunkowania się badanej populacji do określonych wartości i norm postępowania, uwzględniono również zakres akceptowania i realizowania

Stosunek do systemu wartości i norm świata przestępczego

Rodzaj stosunku	Według wypowiedzi badanych		Według danych z obserwacji badanych	
	L	%	L	%
Podporządkowuje się z konieczności	11	18,3	6	10,0
Uczestniczy w przestrzeganiu z pewnym przekonaniem	7	11,7	11	18,3
Uczestniczy w przestrzeganiu z całkowitym przekonaniem	12	20,0	9	15,0
Wpływ na przyjmowanie tych norm przez innych więźniów	3	5,0	8	13,3
Razem	33	55,0	34	56,7

przez nią tych wartości. Wyniki badań (por. tab. 8) wskazują na dość zróżnicowane postawy młodocianych więźniów w stosunku do wybranych elementów norm i zwyczajów przestępczej społeczności. Należy zwrócić uwagę na różnicę między własną oceną stosunku do norm a oceną uzyskaną z obserwacji więźniów w sytuacjach zarówno naturalnych, jak i eksperymentalnych. Grupa badana liczyła 60 osób, przy czym 27 więźniów (45%) uchyliło się od odpowiedzi, a co do 26 badanych (43,3%) brak było pełniejszych danych obserwacyjnych.

Znamienne jest dość znaczne zróżnicowanie postaw badanych wobec wartości i norm postępowania. Jedni z badanych ujawniali większy, inni mniejszy konformizm wobec tych norm. Pierwsi uzyskiwali w grupie opinię „człowieka”, to jest zdeklarowanego członka społeczności przestępczej, drudzy zaś, uważani również za swoich „ludzi”, byli nierzadko poddani presji ze strony pierwszych, aby pełniej akceptowali normy świata przestępczego i szerzej uwzględniali je w swym postępowaniu. Wielu zdeklarowanych zwolenników tych norm, aktywnie działających w kierunku stosowania się do nich wszystkich członków społeczności więziennej, przy wysokim stopniu agresywności wobec otoczenia, uzyskiwało status przywódców.

Uwagi ogólne

Problem nieprzystosowania społecznego badanej populacji w świetle uzyskanych danych wydaje się bardzo złożony.

1. Uwzględniając cechy, strukturę osobowości badanych, należy podkreślić, że wielu z nich posiadało różne odchylenia od normy psychicznej. Odchylenia te dotyczyły sfery intelektualnej, a zwłaszcza sfery emocjonalno-motywacyjnej. Niektóre elementy dewiacyjne wskazywały na wyraźną psychopatyzację ich osobowości.

2. Znamienne są motywacje zachowań u badanych. Szczególnego podkreślenia wymaga ciasne, egoistyczno-pragmatystyczne nastawienie do życia oraz ekspansywno-agresywne ustosunkowanie się do ludzi. Ustalenie właściwych proporcji między wielu ujemnymi cechami osobowości, zwłaszcza lekkomyślnością, brakiem pohamowania się, urazowością psychiczną, przekorą, negatywizmem, wrogością, a ewidentną demoralizacją stanowi jeden z głównych problemów. Problem ten pozostaje otwarty i winien stanowić odrębny przedmiot badań.

3. Rodzaje przestępstw popełnionych przez badanych, jak również wysokość ferowanych przez sądy wyroków zasługują na szczególną uwagę. Ciężkie uszkodzenia ciała, kończące się śmiercią ofiar przestępstwa, zabójstwa, rozboje i gwałty seksual-

ne, w sumie dwadzieścia przypadków (33,3%) posiadają swoją wymowę. Analizując te fakty, należy postawić tezę o znacznym stopniu społecznego wykołajenia badanych.

4. Obserwacje zachowania badanych, gdy znajdowali się oni w grupie, dane uzyskane w szczerych indywidualnych rozmowach, otwarte ich niekiedy próby o pomoc w rozwiązywaniu problemów społeczności więźniów wskazywały na przemożny wpływ grupy. Decydowały w tym względzie normy i obyczaje podkultury przestępczej. M. in. ulegali oni mitowi „solidaryzmu więziennego”. Sprowadza się on do jednorodności w negatywnym ustosunkowaniu się więźniów do nakazów i zakazów zawartych w regulaminie wykonania kary pozbawienia wolności. Solidarność więźniów dotyczy nie tylko biernego ustosunkowania się do faktów naruszenia przez współwięźniów zasad regulaminu, nieujawniania ich wobec przełożonych, lecz także współdziałania w dopuszczaniu się wykroczeń. Solidaryzm więzienny dotyczy zwłaszcza „obowiązku” udzielania pomocy współwięźniom w uniknięciu dyscyplinarnych konsekwencji wyciąganych przez administrację więzienia.

5. Fakt dużego stopnia konformizmu młodocianych przestępców wobec przestępczej podkultury wydaje się również godny podkreślenia. Zgodnie z opinią społeczną środowiska przestępczego, przeważająca liczba badanych uważała za swojego rodzaju powinność stosowanie się do norm i zwyczajów podkultury przestępczej. Określony klimat społeczny środowiska przestępczego, stymulowanie przez to środowisko negatywnych zachowań członków społeczności utrwały aspołeczne postawy.

6. W ustosunkowaniu się badanych do zwyczajów i mitów świata przestępczego, w utrwalaniu ich negatywnych postaw wobec norm moralno-prawnych istotną rolę odgrywała presja grupy, do której należeli. Przy analizowaniu tego zagadnienia należy mieć na uwadze zarówno bezpośrednie i pośrednie powiązania badanych z członkami grup przestępczych, jak i osobiste doświadczenia, przyzwyczajenia z okresu pobytu na wolności.

7. W badaniach stwierdzono współzależność nie tylko między określonymi, negatywnymi cechami osobowości młodocianych przestępców, a ich zachowaniem, lecz także zamienny układ korelacji między indywidualnymi postawami a mechanizmami społecznymi grupy, wobec której deklarowali swą przynależność. System akceptowanych i realizowanych wartości oraz przestrzeganych w zachowaniach norm, przy istnieniu określonego klimatu społecznego, miał w tym przypadku istotne znaczenie. Społeczność badanych posiadała swój świat, świat uznawanych specyficznych wartości oraz wzorców postępowania. Realizowane wartości, akceptowane praktycznie wzorce postępowania przesądzały o dewiacyjnych zachowaniach badanych. Zastosowana metoda badań polegająca na wyborze 13 spośród 40 wartości i norm postępowania ujawniła obraz poglądów i postaw badanej populacji.

8. Zaspokojenie psychospołecznych potrzeb, np. przyjaźni, afiliacji, akceptacji, osiągnięć, bezpieczeństwa, dominacji czy submisji, przez ludzi o określonych negatywnych cechach osobowości, przy niekorzystnych z punktu widzenia resocjalizacji układach społecznych, niewątpliwie musiało mieć dewiacyjny charakter.

9. Hipoteza, że niezgodne z zasadami regulaminu wykonania kary pozbawienia wolności postępowanie badanych spowodowane jest chęcią złagodzenia warunków życia w reżimie więziennym, nie znalazła potwierdzenia. Rodzaje popełnionych wykroczeń zdecydowanie przemawiały za zgeneralizowanym, negatywnym ich ustosunkowaniem się do norm społecznie akceptowanych. Niektóre z tych wykroczeń posiadały wyraźny charakter czynów przestępczych. Przykładowo należy tu wymienić zmuszanie do czynu nierządowego lub pobicie funkcjonariuszy służby więziennej.

10. Na zakończenie omawianych problemów należy zaznaczyć, że skutki stosowanych indywidualnych i zespołowych środków pozytywnego oddziaływania na członków badanej populacji były niewspółmiernie małe w stosunku do wysiłków resocjalizacyjnych. Organizowana praca kulturalno-oświatowa w rodzaju kółek zainteresowań, czytelnictwa książek i czasopism, programów radiowych, działalności świetlicowej, jak również mobilizowanie do pracy nad sobą poprzez stosowaną metodę samooceny postępowania, dyskusji nad zachowaniem innych ludzi, w tym także członków społeczności więziennej, perswazja, wreszcie wyciąganie konsekwencji dyscyplinarnych za naruszanie zasad regulaminu wykonania kary pozbawienia wolności nie przynosiły pożądaných rezultatów. Próby nawiązania współpracy z rodzinami nie były również zbyt efektywne.

Wyniki badań upoważniają do kilku postulatów natury teoretycznej i praktycznej. Dotyczą one podejmowania określonych badań, jak również doboru stosowanych środków oddziaływania wychowawczego. Na szczególną uwagę zasługują:

1. Aktualne motywacje postępowania przy uwzględnianiu prześledzenia linii życiowej członków badanej populacji oraz zastosowaniu retrospektywnych ocen zachowania w okresie pobytu i na wolności, i w więzieniu. Szczególnie ważna jest samoocena postępowania, w tym też postępowania naruszającego zasady moralno-prawne, z uwzględnieniem potrzeby kształtowania poczucia winy i wstydu, które działałoby na rzecz internalizacji norm społecznie akceptowanych.

2. Prawidłowe zaspokajanie potrzeb psychospołecznych, takich jak potrzeba afiliacji, akceptacji, przyjaźni, bezpieczeństwa, przez kształtowanie za pomocą zabiegów socjotechnicznych pozytywnych układów społecznych, przy eliminowaniu zarówno sytuacji frustracyjnych, urazotwórczych i lękotwórczych, jak również tendencji do skrajnego egoizmu, uprzedzeń, wrogości, agresywności i brutalności wobec współwięźniów.

3. Funkcjonowanie małych i większych grup społeczności więziennej przy uwzględnianiu dynamiki spontanicznych układów społecznych. Potrzeba maksymalnej pozytywnej aktywności oraz inicjatyw indywidualnych i zbiorowych w pracy nad sobą, kształtowanie właściwych aspiracji życiowych oraz wypracowywanie atrakcyjnych wzorów postępowania zgodnego z normami społecznie akceptowanymi, przy równoczesnej eliminacji elementów przestępczej podkultury.